

PROBLEMS OF NATIONAL PUBLIC LAW

DOI: 10.46340/eppd.2022.9.5.6

Oleksiy Gorokh, Doctor of Law

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-9050-4581>

National University of Kyiv-Mohyla Academy, Kyiv, Ukraine

Serhiy Kolomiets

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9023-5310>

Institute of State and Law named after V.M. Koretsky National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ABOUT THE SYSTEM OF GUIDELINES OF RELEASE FROM PUNISHMENT

Олексій Горох

Національний університет «Києво-Могилянська академія», м. Київ, Україна

Сергій Коломієць

Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, м. Київ, Україна

ПРО СИСТЕМУ ЗАГАЛЬНИХ ЗАСАД ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ПОКАРАННЯ

Although the guidelines of release from punishment are required by law enforcement practice, they are not sufficiently developed in the Criminal Code of Ukraine and in legal doctrine. The purpose of the article is the doctrinal formulation of the system of guidelines of release from punishment. With the use of dialectical, systemic and hermeneutic scientific methods, the authors of the article formulated the definition of the concept of "system of guidelines of release from punishment" and, taking into account the characteristics of criminal law system objects, developed a scientifically based system of guidelines of release from punishment.

It is proposed to define the system of guidelines of release from punishment in the legislation through general, group and special rules of release from punishment.

It is substantiated that the general (universal) rules of the guidelines of release from punishment should apply to all types of release from punishment without exception. Such rules should become rules on taking into account: 1) the goal of release from punishment (ensuring justice); 2) legality in release from punishment; 3) provisions of the General part of the Criminal Code of Ukraine; 4) prohibitions on release from punishment of persons who have committed certain crimes.

It is argued that the group rules of the guidelines of release from punishment should apply to the types of release from punishment combined into groups: 1) release from punishment in connection with the expiration of the statute of limitations for the realization of criminal responsibility (Part 5 of Article 74, Article 80 of the Criminal Code of Ukraine); 2) release from punishment due to the impracticality of the person actually serving the punishment (Articles 75, 79 of the Criminal Code of Ukraine); 3) release from punishment in connection with the correction of a convicted person (Articles 81, 82 of the Criminal Code of Ukraine); 4) exemption from punishment in connection with the state of health of the convicted person (Part 1 of Article 83, Article 84 of the Criminal Code of Ukraine).

It has been proven that, taking into account the general and group rules of release from punishment, the courts should apply special rules of release from punishment for minors, in the case of a combination of crimes or sentences, on the basis of an agreement on reconciliation or admission of guilt.

Keywords: release from punishment, guidelines of release from punishment, system of guidelines of release from punishment, special rules of release from punishment.

Вступ. Теза про те, що обов'язковою та необхідною умовою справедливо призначеного покарання є дотримання судами загальних засад призначення покарання вже стало постулатом. Водночас не повинно викликати сумнівів і те, що важливою умовою справедливого звільнення від покарання є дотримання судами загальних засад звільнення від покарання. Загальні засади звільнення від покарання є порівняно «молодим» правовим феноменом, який ще не достатньо досліджений у кримінально-правовій доктрині. У теорії кримінального права ідею щодо доцільності виокремлення в кримінальному законодавстві загальних засад звільнення від покарання співавтор цієї статті О.П. Горох вперше висловив у 2013 р.¹ Продовжуючи науковий пошук в цьому напрямі і розвиваючи сформоване положення у науці свого наукового керівника інший співавтор цієї статті С.С. Коломієць у 2022 р. сформулював доктринальне авторське визначення цього поняття. Під загальними засадами звільнення від покарання пропонується розуміти засновану на принципах звільнення від покарання систему встановлених законом загальних та обов'язкових для суду взаємопов'язаних і взаємодіючих між собою вихідних правил, якими має керуватися суд застосовуючи певний вид звільнення від покарання у кожному кримінальному провадженні і щодо кожної засудженої особи². Якою ж має бути система цих правил?

Метою цієї наукової статті є доктринальне формулювання системи загальних засад звільнення від покарання.

Виклад основного матеріалу. Ознаки кримінально-правових системних об'єктів визначені в науці через характеристики цілісності та якісної визначеності системних об'єктів. До таких ознак вчені відносять: наявність множини об'єктів; відмежування цієї множини об'єктів від інших об'єктів; кінцева чисельність об'єктів, що складають певну множину; впорядкованість об'єктів; наявність між об'єктами певних відносин³. Такими ознаками наділені, зокрема, система покарань⁴, система загальних засадах призначення покарання⁵, система видів звільнення від покарання⁶.

Будь-яка система має становити множину певних елементів. Тому першою ознакою системи загальних засад звільнення від покарання є її системні об'єкти. Варто зазначити, що в українській кримінально-правовій доктрині висловлені різні погляди щодо системних об'єктів загальних засад звільнення від покарання. Так, Є.О. Письменський вважає достатнім визначити в українському кримінальному законодавстві на базі існуючого положення лише одну загальну засаду звільнення від покарання, закріплену в ч. 1 ст. 74 Кримінального кодексу України (далі – КК України): «Звільнення засудженого від покарання або відбування його частини, відстрочка виконання покарання, а також заміна покарання більш м'яким, крім випадків, передбачених законом України про амністію чи актом про помилування, може застосовуватися тільки судом згідно з цим Кодексом»⁷. Співавтор цієї статті О.П. Горох констатує, що в зазначеному законодавчому положенні визначено наразі лише два загальних критерії правил звільнення від покарання, запропонував доповнити цю систему ще й іншими критеріями⁸.

¹ Горох, О. П. (2013). Принципи та загальні засади звільнення від покарання як проблема соціального замовлення *Правова доктрина – основа формування правової системи держави: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 20-річчю Національної академії правових наук України та обговоренню п'яти томної монографії «Правова доктрина України» (20-21 листопада 2013 р. м.Харків)*. Харків: Право, 658-661.

² Коломієць, С. С. (2022). Поняття загальних засад звільнення від покарання. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*, 9.

³ Цветинович, А. Л. (1989). *Дополнительные наказания: функции, системы, виды*. Саратов: Издательство Саратовского университета, 40-41.

⁴ Тацій, В. Я. (ред.) (2017). Велика українська юридична енциклопедія: у 20 томах. *Кримінальне право*. Київ: Національна академія правових наук України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького; Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого, та інші, 17, 876-877.

⁵ Сташис, В. В., Тацій, В. Я. (ред.) (2017). Велика українська юридична енциклопедія: у 20 томах. *Кримінальне право України: Загальна частина*. Київ: Національна академія правових наук України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького; Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого, та інші, 216.

⁶ Горох, О.П. (2019). Звільнення від покарання та його відбування за кримінальним правом України: *дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук*. Київ: Інститут Держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 73.

⁷ Письменський, Є. О. (2014). *Теоретико-прикладні проблеми звільнення від покарання та його відбування за кримінальним правом України: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук*. Луганськ: Луганський державний університет внутрішніх справ, 506.

⁸ Горох, О. П. (2018). Загальні засади звільнення від покарання: яким їм бути? *Держава і право: Збірник наукових праць. Серія: Юридичні науки*, 81, 263-272.

Видається сумнівним, щоб загальні засади застосування великого та затребуваного практикою кримінально-правового інституту склалися лише з одного правила. Для порівняння, інститут призначення покарання нараховує як мінімум п'ять загальних засад (правил) призначення покарання (ч. 1 ст. 65 КК). У зв'язку з цим перше завдання полягає у наповненні системи загальних засад звільнення від покарання системними об'єктами.

Друга характеристика системного об'єкта пов'язана з відмежуванням аналізованої системи від інших кримінально-правових системних об'єктів. В аналізованому аспекті привертає увагу слушна наукова позиція Ю.А. Пономаренка щодо учення про правові засоби, які за роллю у механізмі кримінально-правового регулювання поділяється на кримінально-правові засоби установлення (кримінальна відповідальність, покарання, засоби безпеки та інші) і кримінально-правові засоби діяння (застосування (призначення), звільнення від застосування чи заміна засобів-установлень)¹. В розвиток цієї наукової позиції зазначимо, що система загальних засад звільнення від покарання (будучи за своїм правовим змістом засобом діяння) повинна якісно відрізнятися від інших кримінально-правових засобів діяння – системи загальних засад звільнення від кримінальної відповідальності (які ще, вважаємо, потребують наукової розробки), системи загальних засад призначення покарання, системи загальних засад застосування пробації (її розроблено в проєкті нового Кримінального кодексу України співавтором цієї публікації²). В своїй сукупності зазначені автономні системи, перетворюючись на підсистеми значно більшого системного об'єкта, мають утворити єдину систему кримінально-правових засобів діяння.

Наступні характеристики системних об'єктів пов'язані з визначенням кінцевої чисельності об'єктів, що складають певну множину, та їх впорядкованості. Безумовно, ці характеристики є доволі відповідальними для визначення, оскільки вимагають прогностичного погляду на вирішення всіх можливих ситуацій, що можуть виникнути в судовій практиці.

У 2018 р. співавтор цієї публікації О.П. Горох запропонував до закріплення в чинному КК України системи загальних засад звільнення від покарання, в основі якої універсальні та групові критерії. Універсальні критерії загальних засад звільнення від покарання мають поширюватися на застосування всіх видів звільнення від покарання: 1) звільнення від покарання, крім випадків, передбачених законом України про амністію чи актом про помилування, може застосовувати тільки суд; 2) звільнення від покарання може застосовуватися тільки у випадках, передбачених Кримінальним кодексом України; 3) суд має врахувати під час вирішення питання про звільнення від покарання положення Загальної частини Кримінального кодексу України; 4) суд має керуватися правилами вирішення конкуренції видів звільнення від покарання. Цим співавтором було розроблено такі групові критерії загальних засад звільнення від покарання, які мають поширюватися лише на об'єднані в групи види звільнення від покарання: звільнення від відбування покарання з випробуванням; звільнення від покарання та його відбування у зв'язку з давністю; дострокове звільнення від відбування покарання; звільнення від покарання або подальшого його відбування за хворобою³. Водночас ми усвідомлюємо, що запропонована система загальних засад звільнення від покарання потребує подальшого розвитку та вдосконалення.

Отже, якою має бути чисельність об'єктів аналізованої системи, який їх має бути зміст і як вони мають бути впорядковані? Формулюючи відповіді на поставлене запитання нам не обійтись без звернення у порівняльному аспекті до праць дослідників загальних засад призначення покарання.

В юридичній літературі загальні засади призначення покарання за функціональним призначенням пропонують класифікувати на такі положення. Зарубіжний дослідники пропонують поділяти ці засади на основні (глобальні, узагальнюючі) та допоміжні (що конкретизують покарання)⁴; формальні вимоги (положення про врахування меж санкції статті та положень Загальної частини КК), загальні засади, що відтворюють матеріальну основу призначення покарання (характер

¹ Пономаренко, Ю. А. (2021). Загальна теорія визначення караності кримінальних правопорушень:

автореферат дисертації на здобуття наукового ступеню доктора юридичних наук. Харків: Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 10-11.

² Робоча група з питань розвитку кримінального права (2022). Проєкт нового Кримінального кодексу України. *Новий Кримінальний Кодекс* <<https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code>> (2022, вересень, 20).

³ Горох, О. П. (2018). Загальні засади звільнення від покарання: яким їм бути? *Держава і право: Збірник наукових праць. Серія: Юридичні науки*, 81, 263-272.

⁴ Кругликов, Л. Л. (1986). *Уголовно-правовые средства обеспечения справедливости наказания: Учебное пособие*. Ярославль: Ярославский государственный университет, 54-55.

та ступінь суспільної небезпеки, особа винного, обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання), конкретні правила призначення покарання (призначення більш м'якого або більш суворого покарання, ніж передбачено в законі)¹.

Українські вчені О.О. Дудоров та Є.О. Письменський загальні засади призначення покарання, закріплені в ст. 65 КК України, пропонують класифікувати на: адресовані суду формальні вимоги щодо призначення покарання (пункти 1, 2 ч. 1 ст. 65, ч. 2 цієї статті) та критерії, за якими має забезпечуватися індивідуалізація покарання, що призначається (п. 3 ч. 1 ст. 65 КК)². Цікавою є класифікація цих засад, запропонована Т. В. Сахарук. Авторка вважає обґрунтованим поділ загальних засад на загальні положення, які містять формальні вимоги; критерії, спрямовані на індивідуалізацію покарання; спеціальні правила. До формальних вимог вона відносить положення про врахування при призначенні покарання: цілей покарання; меж, установлених у санкції статті Особливої частини КК; положень Загальної частини КК Своєю чергою до критеріїв, спрямованих на індивідуалізацію покарання, вона відносить положення про врахування судом: ступеня тяжкості вчиненого злочину, особи винного та обставин, що пом'якшують та обтяжують відповідальність. А до спеціальних правил – положення про призначення більш м'якого чи більш суворого покарання³.

Цікавими в аналізованому аспекті є і позиції, висловлені в кримінально-правовій науці у вигляді законотворчих ідей. Так, розробники Модельного Кримінального кодексу для країн-учасниць СНД виокремлювали в загальних засадах призначення покарання положення про: 1) призначення справедливого покарання, що визначається у межах, установлених відповідною статтею і з урахуванням положень Загальної частини КК; 2) врахування характеру та ступеня суспільної небезпечності вчиненого злочину та інших обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання; 3) врахування особи винного та її поведінки після вчиненого злочину⁴ (ст. 61). Автори проекту нового Кримінального кодексу України (серед яких співавтор цієї статті О.П. Горох) вважають доцільним виокремлювати в загальних правилах призначення покарання положення про врахування: 1) мети покарання; 2) меж санкцій; 3) особливостей конкретного кримінального правопорушення, зокрема, особи винного, кількості ознак, які підвищують ступінь тяжкості злочину, обставин, які пом'якшують покарання за злочин та проступок або обтяжують покарання за проступок, висновку щодо ризиків вчинення нового кримінального правопорушення та інших висновків досудової доповіді органу пробації (при призначенні покарання за злочин), положень Загальної частини КК; 4) можливості невиконання під умовою призначеного ув'язнення на певний строк; 5) правил заміни штрафу або грошового стягнення (стаття 3.3.1)⁵.

З урахування наведеного, видається обґрунтованим та доцільним виокремити в системі загальних засад звільнення від покарання: 1) загальні (універсальні) правила звільнення від покарання; 2) групові правила звільнення від покарання; 3) спеціальні правила звільнення від покарання.

1. Загальні (універсальні) правила загальних засад звільнення від покарання. Загальні (універсальні) правила загальних засад звільнення від покарання мають поширюватися на всі без винятку види звільнення від покарання.

Першим правилом, яке, вважаємо, заслуговує на закріплення є стрижневе правило щодо врахування судами мети звільнення від покарання (ця ідея належить співавтору цієї публікації С.С. Коломійцю). Будучи певною мірою декларативним, це правило спрямовує законодавця та суд чітко визначитися в обґрунтованості звільнення особи від покарання з певної підстави.

За слухним висловлюванням С.В. Максимова мета пронизує своїм змістом всі норми та інститути кримінального права. Пізнання і реалізація кримінального права неможливі без аналізу мети, що лежить в його основі. Встановлення мети кримінально-правових норм та інститутів є

¹ Хамитов, Р. Н. (2001). *Специальные правила назначения наказания*. Казань: Издательство Казанского университета, 45.

² Мельник, М. І., Хавронюк, М. І. (ред.) (2018). *Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України*. Київ: Дакор, 175-177.

³ Сахарук, Т. В. (2006). Загальні засади призначення покарання за кримінальним правом України та зарубіжних країн: порівняльний аналіз: *дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук*. Київ: КНУ імені Тараса Шевченка, 32-48.

⁴ Правоведение (1996). *Модельный Уголовный кодекс для государств-участников СНГ*, 1, 92-150.

Робоча група з питань розвитку кримінального права (2022). *Проект нового Кримінального кодексу України. Новий Кримінальний Кодекс* <<https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code>> (2022, вересень, 20).

важливою передумовою розкриття їх змісту і необхідною умовою правильного застосування¹. Тлумачний словник української мови визначає слово «мета», як те, до чого хтось прагне, чого хоче досягти². У зв'язку з цим під метою звільнення від покарання ймовірно слід розуміти бажаний, оптимальний результат діяльності законодавця (під час розробки інституту звільнення від покарання та його субінститутів), суду (при застосуванні певного різновиду звільнення від покарання), а також органів виконання покарання (під час контролю за звільненим від покарання).

Чого ж прагне держава та суд звільняючи особу від покарання? Адже санкції кримінально-правових норм встановлені для того, щоб вони застосовувалися судами.

В юридичній літературі звільнення від покарання пов'язують здебільшого з недоцільністю або неможливістю призначення чи виконання покарання у зв'язку з певними обставинами. Так, Л.В. Яковлева відзначає, що норми звільнення від покарання застосовуються тоді, коли виявляється недоцільність або неможливість призначення або виконання покарання при зменшенні або втраті винуватим суспільної небезпечності, внаслідок зміни стану його здоров'я або з інших причин³. Є. О. Письменський вважає, що звільнення від покарання зумовлено або юридичною недоцільністю (коли досягнута або може бути досягнута мета покарання без невідкладного, реального чи повного відбування призначеного покарання), або об'єктивною неспроможністю досягнення мети покарання (коли досягнення мети покарання неможливе). В останньому випадку звільнення від покарання відбувається у зв'язку з виправданою економією заходів кримінально-правової репресії⁴. Підтримуючи позицію Є.О. Письменського із певними застереженнями, співавтор цієї публікації О.П. Горох довів, що звільнення від покарання за чинним КК України зумовлено: 1) недоцільністю призначення, реального чи повного виконання призначеного покарання; 2) неспроможністю досягнення мети покарання; 3) неможливістю виконання призначеного покарання; 4) гуманізмом кримінального права⁵.

Беручи за основу наведені підстави звільнення від покарання спробуємо сформулювати універсальну мету звільнення від покарання, що може бути визначено як загальне положення.

Зарубіжний криміналіст Ю. В. Голік зробив цілком обґрунтований висновок про те, що у сфері дії кримінального закону застосовуються два основні методи правового регулювання, які перебувають у деякому протиріччі один щодо одного – примус і заохочення. При цьому метод заохочення в кримінальному праві є рівноправним⁶. Аналогічних висновків у дослідженні цього питання дійшов і український криміналіст П.В. Хряпінський. Автор зазначив, що покарання і заохочення як парні правові категорії у реалізації негативного та позитивного аспектів кримінальної відповідальності, є діалектичними єдностями та протилежностями, які зумовлюють та формують основні методи кримінально-правової охорони та регулювання⁷.

Визнаючи цілком слушною позиції цих авторів, звертаємо увагу на те, що заохочення (як противага покаранню) пронизує не всі види звільнення від покарання, а лише ті з них, які зумовлені недоцільністю призначення, реального чи повного виконання призначеного покарання у зв'язку із втратою особою суспільної небезпечності (ч. 4 ст. 74 та ст. 105; ст. 75 та статей 79, 104; статті 81, 82 та ст. 107 КК України). У зв'язку з цим навряд «заохочення» слід розглядати як єдину та універсальну мету звільнення від покарання.

¹ Максимов, С. В. (2002). Цель в уголовном праве: автореферат диссертации на соискание научной степени кандидата юридических наук. Казань: Казанский государственный университет, 4.

² Білодід, І. К. (ред.) (1973). Словник української мови: в 11 томах. Київ: Наукова думка, 4, 683.

³ Яковлева, Л. В. (2003). Институт освобождения от наказания в российском праве: диссертация на соискание научной степени доктора юридических наук. Москва: Всероссийский научно-исследовательский институт МВД России, 5.

⁴ Письменський, Є. О. (2014). Теоретико-прикладні проблеми звільнення від покарання та його відбування за кримінальним правом України: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук. Луганск: Луганський державний університет внутрішніх справ, 55.

⁵ Горох, О. П. (2019). Звільнення від покарання та його відбування за кримінальним правом України: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук. Київ: Інститут держави і права ім. В.М. Корещького НАН України, 59-61.

⁶ Голік, Ю. В. (2000). Метод уголовного права. Журнал российского права, 1, 75.

⁷ Хряпінський, П. В. (2010). Заохочувальні норми у кримінальному законодавстві України: теоретичні, законотворчі та правозастосовні проблеми: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук. Харків: Національна юридична академія імені Ярослава Мудрого, 11.

Водночас не важко помітити, що в основі правового наслідку виконання особою умов заохочувальних видів звільнення від покарання простежується інша філософська та правова категорія «справедливість».

Справедливість – це правильне, об'єктивне, неупереджене ставлення до кого-, чого-небудь¹. Справедливість є засобом відновлення дисбалансу між все ж таки нерівними учасниками кримінально-правових відносин, адже абсолютно збалансувати їхні права та обов'язки на законодавчому рівні практично неможливо. Загалом зміст принципу справедливості полягає в тому, щоб як тексти нормативно-правових актів, що регулюють кримінально-правові відносини, так і способи реалізації кримінальної відповідальності були належними та відповідали загально визнаним нормам моралі².

Принцип справедливості згадується в кримінально-правовій літературі здебільшого в аспекті належної реакції суспільства на вчинене кримінальне правопорушення – як невідворотність кримінальної відповідальності. Доречним у зв'язку з цим є зауваження українських вчених Р.Ш. Бабанли та О.О. Кваши, які відзначають, що в науці кримінального права досить поширеною є позиція, згідно з якою фіксування принципу справедливості у законі приречене на невдачу, тому що справедливість у кожного своя, вона не має абсолюту, а тому замість справедливості у науці пропонується використати принцип невідворотності, індивідуалізації покарання, які фактично є аспектами, що забезпечують реалізацію справедливості у кримінальному праві³. Мабуть тому не випадково окремі зарубіжні кримінальні кодекси визнають за мету покарання саме відновлення соціальної справедливості. Засада справедливості у цьому контексті означає не лише сам факт притягнення особи до кримінальної відповідальності, що може бути забезпечено шляхом постановлення обвинувального вироку, а й те, що цим вироком передбачено адекватний захід державного примусу: не застосовано без належних для того підстав законодавчих положень про призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, не допущено безпідставного звільнення особи від відбування покарання з випробуванням⁴.

Водночас не варто, вважаємо, забувати і про іншу сторону справедливості – прагнення до пошуку компромісу між учасниками правових зв'язків, між особою та суспільством, громадянином та державою⁵. У цьому аспекті справедливість пронизана іншою категорією – гуманізмом. Адже завдяки реалізації принципу гуманізму «пом'якшується» існуюча «нерівність» суб'єктів злочину та враховуються певні властивості особи злочинця: неповнолітніх, жінок, хворих тощо⁶.

В реалізації кримінально-правових відносин правопорушник, який зарекомендував себе протягом життя менш суспільно небезпечним для суспільства, справедливо очікує від цього суспільства на застосування до себе більш м'яких форм реалізації кримінальної відповідальності. Саме тому використовуючи заохочення як метод кримінально-правового регулювання законодавець залежно від рівня втрати особою суспільної небезпечності справедливо (об'єктивно і неупереджено) встановлює різні форми реалізації кримінальної відповідальності. Так, оцінюючи стан суспільної небезпечності особи, щодо якої мета покарання може бути досягнута вже самим фактом засудження і без застосування покарання, суд справедливо застосовує звільнення від призначення покарання (ч. 4 ст. 74, ст. 105 КК України). Для особи, яка може виправитися без відбування призначеного покарання, однак в умовах випробування, суд справедливо (об'єктивно і неупереджено) застосовує звільнення від відбування покарання з випробуванням (ст. 75, 79, 104 КК України). У разі встановлення щодо засудженої особи різних ступенів виправлення в процесі відбування покарання суд справедливо (об'єктивно і неупереджено) може застосувати прогресивну систему виконання покарання (ст. 82 або статті 81, 107 КК України).

¹ Білодід, І. К. (ред.) (1978). *Словник української мови: в 11 томах*. Київ: Наукова думка, 9, 590.

² Олійник, О. (2019). Сутність принципу справедливості за міжнародним кримінальним правом. *Підприємництво, господарство і право*, 9, 216-217.

³ Кваша, О. О., Бабанли, Р. Ш. (2013). Конституційні принципи в нормах кримінального кодексу України. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*, 2, 35-44.

⁴ Резнік, Ю. (2016). Співвідношення принципів гуманізму та справедливості при призначення покарання. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*, 3, 199-200.

⁵ Примаць, В. Д. (2014). Справедливість цивільно-правової відповідальності у співвідношенні з принципами розумності, добросовісності, верховенства права, юридичної рівності та пропорційності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*, 24 (2), 86.

⁶ Городнова, О. Н. (2013). Принцип справедливості в уголовном праве сквозь призму принципов гуманизма и равенства граждан перед уголовным законом. *Социально-политические науки*, 1, 143.

Погляд на справедливість саме в такому аспекті, вважаємо, дозволяє обґрунтувати цієї категорією мету застосування й інших видів звільнення від покарання. Саме категорією «справедливість» та «гуманізм» зумовлено звільнення від покарання засуджених, які: захворіли на психічну хворобу і не можуть усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними (ч. 1 ст. 84 КК України); захворіли на тяжку хворобу (ч. 2 ст. 84 КК України); завагітніли або народили дітей під час відбування покарання (ч. 1 ст. 83 КК); мають дитину трирічного віку або у яких така дитина померла (ч. 4 ст. 83 КК України); заслуговують через різні суб'єктивні причини особливого пошанування (ст. 86, 87 КК України).

Постає і таке питання: чи не саме справедливістю обґрунтовано звільнення від покарання осіб у разі неможливості виконання призначеного засудженому покарання внаслідок різних об'єктивних причин? Йдеться, зокрема про звільнення від покарання у зв'язку з усуненням законом карантності діяння (ч. 2 ст. 74 КК України); закінченням строків давності притягнення до кримінальної відповідальності (ч. 5 ст. 74, ч. 1 ст. 106 КК України) або виконання обвинувального вироку (ст. 80, ч. 3 ст. 106 КК України); визнання непридатним до військової служби за станом здоров'я військовослужбовця (ч. 3 ст. 84 КК України); неможливістю застосування до винуватого видів покарання, передбачених санкцією закону (абз. 7 п. 8 ППВСУ від 24 жовтня 2003 р. № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання»). Чи справедливо до таких осіб застосовувати будь-якою ціною покарання, коли закон про кримінальну відповідальність не може бути застосований?

З урахуванням наведеного, вважаємо, що метою звільнення від покарання слід вважати справедливе застосування закону про кримінальну відповідальність щодо кожного засудженого, з урахуванням особливостей конкретного кримінального правопорушення та особи винного. У членів суспільства не мають виникати сумніви щодо доцільності звільнення засуджених від покарання в тих чи інших випадках. Суспільство не має сприймати норми про звільнення від покарання як безпідставне уникнення кримінальної відповідальності¹.

Визначена нами мета звільнення від покарання дозволяє нам сформулювати першу складову аналізованої засади таким чином: «Особі, яка засуджена за вчинення кримінального правопорушення, має бути застосований справедливий вид звільнення від покарання».

Інша складова аналізованої формальної засади, вважаємо, має надати відповідь суду на питання про те, як бути у разі, якщо до особи може бути застосовано одночасно декілька справедливих видів звільнення від покарання. Йдеться про розв'язання судом конкуренції різновидів звільнення від покарання.

Співавтор цієї публікації О. П. Горох аналізуючи законодавство кримінального блоку дійшов висновку про те, що в ньому передбачено щонайменше сорок кримінально-правових норм, в яких встановлено понад тридцять п'ять різновидів звільнення від покарання. Зроблений висновок спонукав його до розробки самостійного правила в межах засад звільнення від покарання: «У разі одночасного встановлення підстав для застосування двох і більше видів звільнення від покарання має бути застосовано вид звільнення від покарання, який передбачений спеціальною нормою, або той вид звільнення, який найбільшим чином поліпшує становище особи»². З закріпленням цього правила погоджується й інший співавтор цієї публікації.

Отже, підсумовуючи викладене, пропонуємо закріпити в якості першого загального положення загальних засад звільнення від покарання таке правило: «Особі, яка засуджена за вчинення кримінального правопорушення, має бути застосований справедливий вид звільнення від покарання. У разі одночасного встановлення підстав для застосування двох і більше видів звільнення від покарання має бути застосовано вид звільнення від покарання, який передбачений спеціальною нормою, або той вид звільнення, який найбільшим чином поліпшує становище особи».

Другим правилом, яке, вважаємо, заслуговує на закріплення, є правило загальних засад звільнення від покарання, яке вже сформульоване в ч. 1 ст. 74 КК України. При цьому для одноманітності та забезпечення системності термінології, яка використовується в цьому законодавчому положенні, його слід викласти таким чином: «Звільнення засудженої особи від покарання, крім звільнення від покарання на підставі закону України про амністію чи акта про помилування, може застосовувати тільки суд у випадках, передбачених цим Кодексом»³.

¹ Горох, О. П. (2019). Звільнення від покарання та його відбування за кримінальним правом України: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук. Київ: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 101.

² Там само, 73, 117-122.

³ Там само, 587.

Третім правилом, яке теж має бути відображено в загальних засад звільнення від покарання, є правило, запропоноване співавтором цієї публікації О.П. Горохом щодо врахування *судом* (курсив наш – О.Г., С.К.) положень Загальної частини КК України. Зміст цього правила вимагає врахування судом усіх принципових положень, що містяться в інших нормах Загальної частини Кодексу, зокрема, положень про: завдання Кримінального кодексу України (ст. 1), чинність закону про кримінальну відповідальність у часі (статті 4, 5), правові наслідки засудження особи за межами України (ст. 9), класифікацію злочинів (ст. 12 КК), покарання та його мету (ч. 1 ст. 50 КК), правила та порядок визначення строків та меж видів покарань (ст. 51-73, 98-103 КК). Водночас під час оцінювання можливості засудженого виправитися без застосування покарання (статті 75, 79, 104 КК) слід враховувати також положення про стадії вчинення умисного злочину (ст. 13-15 КК), вину та її форми (ст. 23-25 КК), співучасть у злочині (ст. 26-30 КК), множинність злочинів (ст. 32-35 КК), обставини, які пом'якшують (ст. 66 КК) чи обтяжують покарання (ст. 67 КК) тощо. Перелік положень, які потребують врахування, може змінюватися залежно від застосування конкретних різновидів звільнення від покарання¹.

Проте, на думку співавтора цієї статті С.С. Коломійця, викликає застереження вказівка у цьому правилі лише на одного суб'єкта, що має враховувати це правило, – суд. Відомо, що рішення про застосування певних різновидів звільнення від покарання може ухвалити не лише суд, а й парламент України при ухваленні закону України про амністію чи Президент України при виданні акта про помилування (ч. 1 ст. 74 КК).

В силу закріпленого в Кримінальному кодексі України положення про те, що особи, які вчинили кримінальні правопорушення, підлягають кримінальній відповідальності за цим Кодексом (ч. 1 ст. 6 КК), очевидно, що розроблено О.П. Горохом положення повинно поширюватися також і на законодавчий орган при ухваленні ним закону України про амністію, а також на Президента України при виданні ним акта про помилування.

Таким чином, підтримуючи раніше висловлену ідею О.П. Гороха закріпити в якості третього правила загальних засад звільнення від покарання аналізоване правило, інший співавтор цієї публікації С.С. Коломієць пропонує його закріпити з певними редакційними уточненнями: *«Звільнення від покарання здійснюється відповідно до положень Загальної частини Кодексу»*.

Четверте правило має дати суду вичерпну відповідь на питання про те, до яких осіб не застосовується звільнення від покарання.

Починаючи з 2014 року законодавець почав впроваджувати політику щодо обмеження застосування певних видів звільнення до осіб, які вчинили певні злочини. Першою категорією осіб, стосовно яких законодавець обмежив застосування певних різновидів звільнення від покарання стали особи, які вчинили корупційні злочини. Так, з метою посилення відповідальності за корупційні злочини Законом України «Про Національне антикорупційне бюро України» № 1698-VII від 14 жовтня 2014 р. до Кримінального кодексу України було внесено зміни, що обмежують можливість застосування звільнення від покарання або його відбування (статті 74, 75, 79, 81, 82, 86, 87) до осіб, які вчинили корупційні злочини². В подальшому, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» № 2617-VIII від 22 листопада 2018 р. це обмеження були поширені не лише на корупційні злочини, а на всі корупційні кримінальні правопорушення³. А в 2021 р. Законом України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за декларування недостовірної інформації та неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» № 1576-IX від 29 червня 2021 р. – також і на кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією⁴.

Далі, в 2021 році Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху» № 1231-IX від 16 лютого 2021 р. законодавець поширив обмеження застосування звільнення від покарання або його відбування (статті 74, 75, 81, 82, 86, 87) до осіб, які вчинили порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами і які керували транспортними

¹ Там само, 116-117.

² Голос України (2014). 25 жовтня, 206.

³ Голос України (2018). 24 квітня, 79.

⁴ Голос України (2021). 20 липня, 134.

засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції¹.

У зв'язку з Російською агресією, Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану» № 2113-IX від 03 березня 2022 р. законодавець обмежив застосування амністії (на етапі ухвалення вироку) щодо осіб, визнаних винними також у вчиненні державної зради та диверсії².

Таким чином, наразі певні різновиди звільнення від покарання або його відбування (статті 74, 75, 79, 81, 82, 86, 87 КК України) мають обмежене застосування щодо осіб, які вчинили корупційні кримінальні правопорушення, кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією, а також порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами і які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, державної зради та диверсії. І це є вже сформованим правилом.

Ідея з обмеженням у застосуванні певних різновидів звільнення від покарання до осіб, які вчинили певні злочини, не є новою чи оригінальною для сучасного українського кримінального законодавства. Закон України «Про застосування амністії в Україні» № 392/96-ВР від 1 жовтня 1996 р.³, а також закони про амністію у певному році зараз встановлюють обмеження на застосування амністії до багатьох категорій осіб. Положення КК України 1960 р. забороняли застосовувати заміну невідбутої частини покарання більш м'яким та умовно-дострокове звільнення від покарання (п. 3 ч. 1 ст. 52¹ КК) щодо осіб, засуджених за бандитизм (ст. 69) та створення не передбачених законодавством воєнізованих формувань чи груп (ст. 187⁶)⁴.

Цікавою є і зарубіжна законодавча практика протидії тероризму засобами кримінального права. Зокрема, після терактів, що сталися у Парижі, у квітні 2016 парламентом Франції прийнято закон щодо реформування пенітенціарної системи, який, зокрема, передбачає збільшення термінів покарання за терористичну діяльність без права дострокового звільнення. Аналогічні обмеження у праві дострокового звільнення від покарання передбачені в законодавстві й інших зарубіжних країн⁵. Слід зазначити, що такий суворий підхід у протидії тероризму в цілому узгоджується і з положеннями Закону України «Про боротьбу з тероризмом» № 638-IV від 20 березня 2003 р., який серед принципів протидії цьому негативному явищу виокремлює невідворотність покарання за участь у терористичній діяльності (ст. 3)⁶.

Висловлюються законодавчі пропозиції обмежити застосування певних різновидів звільнення від покарання і в умовах російської агресії. Зокрема, видається обґрунтованою пропозиція Робочої групи з питань розвитку кримінального права Комісії з питань правової реформи при Президентові України (до якої входить співавтор цієї публікації О.П. Горох) висвітлена в Проекті Закону України «Про внесення змін і доповнень до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України (щодо кримінальної відповідальності осіб під час особливого періоду та в умовах надзвичайного стану)» (номер 7156 від 13.03.2022 р.)⁷ встановити обмеження на застосування певних видів звільнення від покарання (ч. 4 ст. 74, частини 1 статті 75, 79, пункти 1, 2 ч. 3 ст. 81, пункти 1, 2 ч. 4 ст. 82, ч. 4 ст. 86 КК) до осіб, які вчинили «умисне кримінальне правопорушення, вчинене в особливий період або в умовах надзвичайного стану»⁸. Також потребує додаткового

¹ Голос України (2021). 16 березня, 48.

² Голос України (2022). 06 березня, 47.

³ Голос України (1996). 19 листопада, 216.

⁴ Кримінальний кодекс України, 1960 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України <<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2001-05>> (2022, вересень, 20).

⁵ Національний інститут стратегічних досліджень (2017). *Іноземний досвід протидії тероризму: висновки для України. Аналітична записка* <<https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/inozemniy-dosvid-protidii-terorizmu-visnovki-dlya-ukraini>> (2022, вересень, 10).

⁶ Голос України (2003). 22 квітня, 77.

⁷ Проект Закону про внесення змін і доповнень до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України (щодо кримінальної відповідальності осіб під час особливого періоду та в умовах надзвичайного стану), 2022 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України <<https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39213>> (2022, вересень, 20).

⁸ Горох, О. П., Коломієць, С. С. (2022). Законодавчі новели воєнного часу щодо пеналізації кримінальних правопорушень: прорахунки та перспективи. *Українська кримінальна юстиція в умовах війни: матеріали VIII (XXI) Львівського форуму кримінальної юстиції (9-11 червня 2022 року, м. Львів)*. Львів: ЛьвДУВС, 86-91.

обміркування зареєстрована на сайті Електронних петицій офіційного інтернет-представництва Президента України 12 серпня 2022 р. петиція щодо встановлення заборони звільнення від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК України) щодо осіб, які вчинили злочини проти основ національної безпеки¹.

Пеналізація злочинів є складовою частиною кримінально-правової політики держави, яка становить собою процес і результат діяльності законодавця із визначення у кримінальному законі видів і розмірів покарань за злочини з метою нормативного забезпечення засобів для протидії злочинності². Проведений аналіз кримінально-правової політики свідчить про те, що на зростання певних кримінальних правових правопорушень законодавець реагує збільшенням не лише санкцій за їх вчинення, а й заборonoю застосування до осіб, які їх вчинили, положень про звільнення від кримінальної відповідальності; пом'якшення покарання; звільнення від покарання. Допустимо у зв'язку з цим вважати, що пеналізація, як вектор (принцип) кримінально-правової політики, охоплює собою також процес і результат діяльності законодавця із визначення у кримінальному законі видів кримінальних правопорушень, за які не застосовуються положення про звільнення від кримінальної відповідальності; пом'якшення покарання; звільнення від покарання.

Беручи до уваги в аналізованому аспекті кількість груп кримінальних правопорушень, на які за чинним кримінальним законодавством не поширюється (обмежено поширюються) певні види звільнення від покарання, вважаємо, що це є конкретним правилом, що потребує на закріплення в загальних засадах звільнення від покарання.

Наведене дозволяє, ґрунтуючись на положеннях чинного кримінального законодавства, сформулювати таке четверте правило загальних засад звільнення від покарання (автором цієї ідеї є С.С. Коломієць): *«Звільнення від покарання, передбачене в ч. 4 ст. 74, ч. 1 ст. 75, ч. 1 ст. 79, п. 1 ч. 3 ст. 81, п. 1 ч. 4 ст. 82, ч. 2 ст. 86 цього Кодексу, не застосовується до осіб, які засуджені за корупційні кримінальні правопорушення, кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією, порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, умисні кримінальні правопорушення, вчинені в особливий період або в умовах надзвичайного стану»*.

2. Групові правила загальних засад звільнення від покарання. Групові правила загальних засад звільнення від покарання в кримінально-правовій доктрині розроблені співавтором цієї публікації О.П. Горохом. Обидва співавтори цієї статті погоджуються з тим, що ці правила мають поширюватися лише на певні, об'єднані в групи, види звільнення від покарання. Водночас є розбіжності в поглядах співавторів цієї статті на самі групи звільнення від покарання. О.П. Горох вважає, що такими групами звільнення від покарання є: звільнення від відбування покарання з випробуванням; звільнення від призначення покарання або звільнення від його відбування у зв'язку з давністю; дострокове звільнення від відбування покарання; звільнення від призначеного покарання або звільнення від його відбування за хворобою. Так, у разі звільнення від відбування покарання з випробуванням (статті 75, 79, 104 КК), окрім загальних критеріїв звільнення від покарання, суд має додатково врахувати: 1) вид та міру покарання, призначену судом за злочин, який не повинен бути корупційним; 2) ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного та інші обставини справи; 3) можливість виправлення засудженого без відбування покарання; 4) поведінку засудженого протягом іспитового строку та виконання покладених на нього обов'язків; 5) бажання звільненого від відбування покарання з випробуванням стати на шлях виправлення. У разі звільнення від призначення покарання або звільнення від його відбування у зв'язку з давністю (ч. 5 ст. 74, статті 80, 106 КК) суд також має врахувати: 1) строк, який минув після вчинення злочину або з дня набрання чинності обвинувальним вироком суду; 2) ступінь тяжкості вчиненого злочину, а також вид та міру покарання, призначену судом; 3) поведінку особи після вчинення злочину або з дня набрання чинності обвинувальним вироком суду. Своєю чергою, у разі дострокового звільнення від відбування покарання (статті 81-83, 107 КК) суд повинен врахувати: 1) вид та строк відбутого покарання; 2) ступінь тяжкості злочину та форму вини у злочині, за який засуджено особу; 3) ступінь

¹ Електронні Петиції. Офіційне інтернет-представництво Президента України (2022). *Для колаборантів, коректувальників та зрадників призначення лише реального відбування покарання, а також заборона на звільнення під заставу* <<https://petition.president.gov.ua/petition/158004>> (2022, вересень, 10).

² Гуторова, Н., Пономаренко, Ю. (2013). Пеналізація злочинів як напрямок кримінально-правової політики. *Вісник Асоціації кримінального права України*, 1(1), 40-41.

виправлення особи. Нарешті, звільняючи від призначеного покарання або звільняючи від його відбування за хворобою (ст. 84 КК), суд повинен врахувати: 1) характер захворювання; 2) особу засудженого та інші обставини справи; 3) строки давності, передбачені статтями 49 або 80 КК¹.

Виокремлені співавтором цієї статті О.П. Горохом групи види звільнення від покарання, на які мають поширюватися відповідні групові правила аналізованих засад, інший співавтор цієї статті С.С. Коломієць вважає далеко не безспірними. На думку останнього, вони згруповані за різними класифікаційними критеріям, якими є: правовий наслідок, формальний строк давності, строк відбутого покарання, хвороба. При цьому є розходження в наукових позиціях співавторів цієї статті на включення до групових видів звільнення від покарання положень, що поширюються на неповнолітніх. С.С. Коломієць переконаний, що ці положення повинні бути викладені не в групових правилах, а в спеціальних правилах звільнення від покарання. У зв'язку з цим він вважаємо, що більш вдалим та таким, що буде розкривати перше положення загальних засад про справедливість звільнення від покарання є критерій, заснований на підставі (юридичному факті, що породжує кримінально-правові відносини), закладеної законодавцем у певних різновидах звільнення від покарання. Відображення саме цього критерію буде формувати у суспільства та суду обґрунтоване переконання в доцільності, необхідності та справедливості звільнення певної засудженої особи від покарання.

За аналізованим критерієм, в узагальненому вигляді, співавтор цієї публікації С.С. Коломієць пропонує виокремити такі групи видів звільнення від покарання, на які будуть поширюватися відповідні групові правила аналізованих засад: 1) звільнення від покарання у зв'язку із закінченням строків давності реалізації кримінальної відповідальності (ч. 5 ст. 74, ст. 80 КК); 2) звільнення від покарання у зв'язку із недоцільністю реального відбування особою покарання (статті 75, 79 КК); 3) звільнення від покарання у зв'язку з виправленням засудженої особи (статті 81, 82 КК); 4) звільнення від покарання у зв'язку зі станом здоров'я засудженої особи (ч. 1 ст. 83, стаття 84 КК).

Змістовне наповнення зазначених групових правил загальних засад звільнення від покарання, що спрямовані на індивідуалізацію застосування кримінального закону, потребує окремого розкриття і заслуговує на подальше дослідження та самостійне висвітлення.

3. Спеціальні правила звільнення від покарання. Природньо, що розроблені загальні та групові правила загальних засад звільнення від покарання не можуть вирішити усіх життєвих практичних ситуацій, пов'язаних зі звільненням особи від покарання. Кількість кримінально-правових інститутів, що містяться в чинному КК України та задіяні при вирішенні питань про звільнення від покарання, є доволі значною. Врегулювати специфічні правовідносини при звільнення від покарання покликані спеціальні правила звільнення від покарання.

Ідея з виокремленням окрім загальних засад застосування закону про кримінальну відповідальність спеціальних його засад розроблена дослідниками питань призначення покарання. Зокрема, В. В. Полтавець у своєму дослідженні визначила поняття, значення та систему спеціальних засад призначення покарання та їх співвідношення з загальними засадами призначення покарання. Авторка обґрунтувала, що спеціальні засади призначення покарання є передбаченими кримінальним законом конкретними правилами призначення покарання, що зумовлені специфікою вчиненого злочину або особливостями суб'єкта злочину. Також вона довела, що за юридичною природою ці засади є підсистемою системи загальних засад призначення покарання й спрямовані на забезпечення принципу індивідуалізації покарання. На підставі цього, В.В. Полтавець сформулювала висновок про те, що ці правила (засади) за своїм змістом є спеціальними, а за порядком застосування – додатковими до загальних засад призначення покарання. В продовження своєї ідеї вона запропонувала доповнити ст. 65 КК відповідним нормативним положенням. До самих спеціальних засад призначення покарання ця вчена запропонувала віднести правила призначення покарання, передбачені: ч. 2 ст. 20 КК, ч. 3 ст. 43 КК; за незакінчений злочин і злочин, вчинений у співучасті (ст. 68 КК), за сукупністю злочинів (ст. 70 КК) і сукупністю вироків (ст. 71 КК), неповнолітнім (ст. 103 КК)².

Інша українська вчена Т. В. Сахарук обґрунтувавши, що спеціальні правила призначення покарання передбачені в кримінальному законодавстві багатьох держав, вважає, що спеціальними

¹ Горох, О. П. (2019). Звільнення від покарання та його відбування за кримінальним правом України: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук. Київ: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 122-123, 587.

² Полтавець, В. В. (2005). Загальні засади призначення покарання за кримінальним законодавством України: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Луганськ: Луганський державний університет внутрішніх справ, 9, 149-165.

правилами призначення покарання є правила, що доповнюють загальні положення призначення покарання, застосовуються у певних випадках, і передбачають специфіку призначення покарання за певні форми злочинної поведінки, за наявності відповідних актів посткримінальної поведінки або особливостей особи винного¹. Своєю чергою Р.Ш. Бабанли вважає, що спеціальними правилами призначення покарання є ті положення, що регламентують: 1) призначення покарання при ухваленні вироку на підставі угоди про примирення або визнання вини; 2) призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом; 3) призначення покарання за незакінчений злочин; 4) призначення покарання за злочин, вчинений у співучасті; 5) правила призначення покарання за наявності обставин, що пом'якшують покарання та що обтяжують покарання; 6) призначення покарання за сукупністю злочинів та сукупністю вироків².

Аналіз положень національного кримінального законодавства, а також узагальнень судової практики дозволяє нам зробити висновок про те, що під час вирішення питання про звільнення від покарання суди стикаються із застосуванням специфічних субінститутів кримінального права, зумовлених специфікою суб'єкта злочину (його віком); множинністю злочинів (сукупності злочинів або вироків); порядком ухвалення судового рішення (ухваленням вироку на підставі угоди про примирення або визнання вини). Врегулювати застосування цих специфічних кримінально-правових субінститутів мають спеціальні правила звільнення від покарання.

Оскільки йдеться про особливості застосування специфічних кримінально-правових субінститутів, варто констатувати, що спеціальні правила мають застосовуватися на підставі загальних засад звільнення від покарання. Утім ці не виключає доцільності їх закріплення саме як самостійних правил. У цьому аспекті є слушною думка Є.В. Благова про те, що загальні і спеціальні засади є двома групами правил однієї й тієї самої діяльності. Звідси і перші, і другі, в принципі, можуть бути відносно самостійними й не дублювати одна одну. При цьому спеціальні правила розвивають та конкретизують загальні правила³. Доречно з цього приводу зауважує і В.В. Полтавець: спеціальні правила призначення покарання за своїм змістом є спеціальними, а за порядком застосування є додатковими до загальних засад призначення покарання⁴.

З урахуванням наведеного, під спеціальними правилами звільнення від покарання співавтор цієї публікації С.С. Коломієць пропонує розуміти передбачені законом про кримінальну відповідальність положення, що врегульовують застосування специфічних правовідносин, зумовлених особливостями суб'єкта злочину; множинністю злочинів; порядком ухвалення судового рішення.

Цим правилам звільнення від покарання притаманні певні ознаки: 1) вони повинні бути чітко сформульовані в законі як обов'язкові правила; 2) зміст аналізованих правил відображає застосування специфічних кримінально-правових субінститутів; 3) ці правила мають застосовуватися на підставі загальних засад звільнення від покарання

Наразі пропонується сформулювати, як нормативне, таке положення: *«З урахуванням загальних та групових правил звільнення від покарання суди застосовують спеціальні правила звільнення від покарання щодо неповнолітніх, при сукупності злочинів або вироків, на підставі угоди про примирення або визнання вини»*.

Для потреб практики є актуальним в подальшому сформулювати спеціальні правила звільнення від покарання: для неповнолітніх; за сукупністю злочинів або вироків; на підставі угоди про примирення або визнання вини.

Таким чином, проведений науковий пошук для досягнення мети цієї статті дозволяє сформулювати таку систему загальних засад звільнення від покарання (див. Рис. 1).

¹ Сахарук, Т. В. (2006). Загальні засади призначення покарання за кримінальним правом України та зарубіжних країн: порівняльний аналіз. дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Київ: КНУ імені Тараса Шевченка, 48-50.

² Бабанли, Р. Ш. (2019). *Призначення покарання в Україні: теоретико-прикладні засади*. Чернігів: Десна Поліграф, 207-344.

³ Благоев, Е. В. (2004). *Применение уголовного права*. Санкт-Петербург: Юридический Центр-Пресс, 342.

⁴ Полтавець, В. В. (2005). Загальні засади призначення покарання за кримінальним законодавством України: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Луганськ: Луганський державний університет внутрішніх справ, 157.

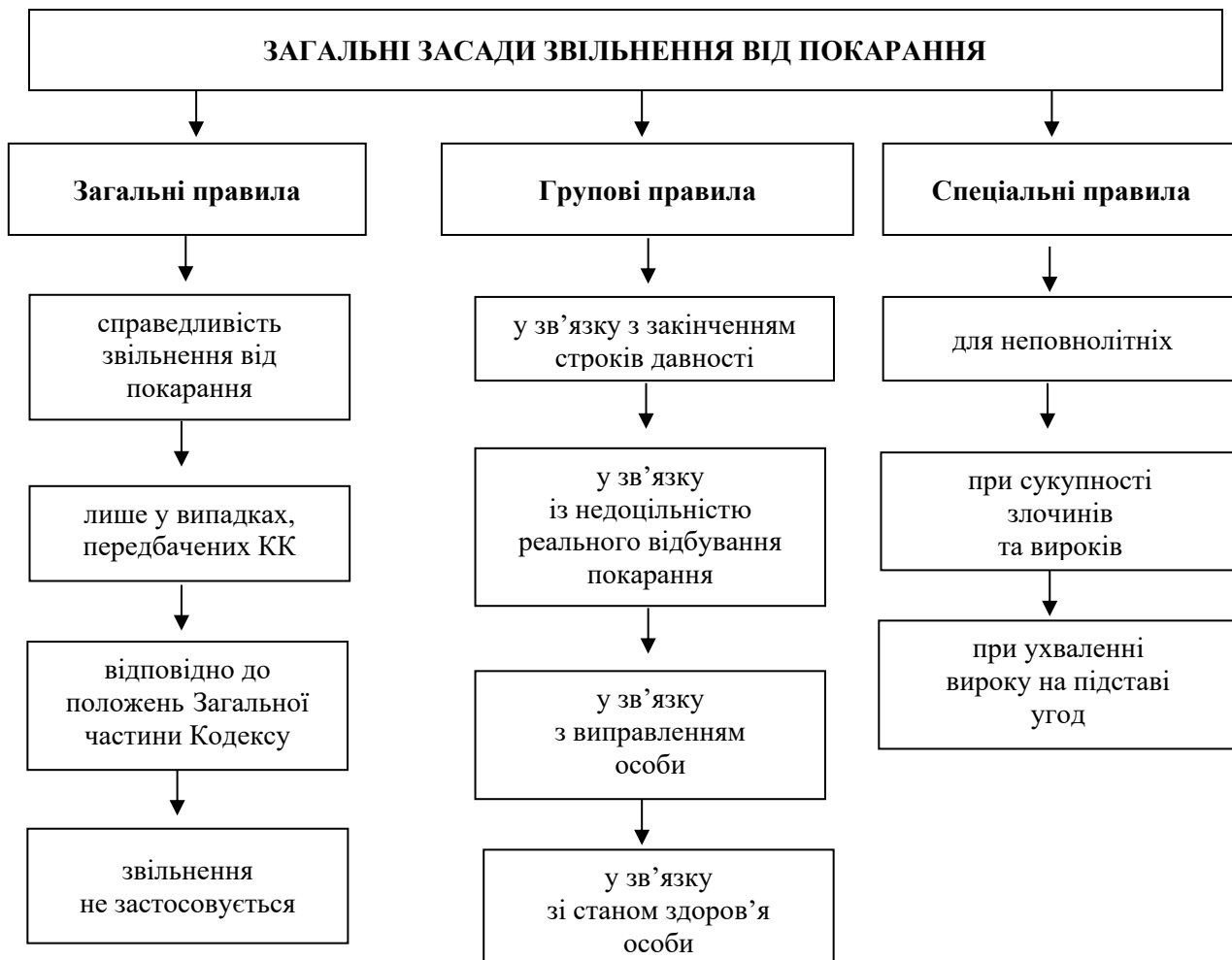

Рис. 1. Система загальних засад звільнення від покарання

Нормативне впорядкування правил звільнення від покарання має неабияке теоретичне та прикладне значення. Впорядкованість цих правил загалом та в межах однієї групи зокрема відображає їх взаємозв'язок та взаємодію як елементів однієї системи. Функціональне призначення цієї системи загальних засад звільнення від покарання – врегулювання суспільних відносин, що виникають у зв'язку з необхідністю застосування до засудженої особи справедливого виду звільнення від покарання.

Проаналізовані нами ознаки системи загальних засад звільнення від покарання дозволяють сформулювати таке визначення цього поняття (це визначення сформульоване С.С. Коломійцем). *Система загальних засад звільнення від покарання* – це цілісна та вичерпна сукупність встановлених законом і обов'язкових для суду взаємопов'язаних і взаємодіючих між собою загальних, групових та спеціальних правил застосування щодо засудженої особи справедливого виду звільнення від покарання.

Висновки.

1. Загальні засади звільнення від покарання мають реалізовуватися через систему визначених законом правил. Система загальних засад звільнення від покарання – це цілісна та вичерпна сукупність встановлених законом і обов'язкових для суду взаємопов'язаних і взаємодіючих між собою загальних, групових та спеціальних правил застосування щодо засудженої особи справедливого виду звільнення від покарання.

2. Законодавче положення про загальні засади звільнення від покарання має містити такі загальні правила звільнення від покарання:

1) Особи, яка засуджена за вчинення кримінального правопорушення, має бути застосований справедливий вид звільнення від покарання. У разі одночасного встановлення підстав для застосування двох і більше видів звільнення від покарання має бути застосовано вид звільнення

від покарання, який передбачений спеціальною нормою, або той вид звільнення, який найбільшим чином поліпшує становище особи.

2) Звільнення засудженої особи від покарання, крім звільнення від покарання на підставі закону України про амністію чи акта про помилування, може застосовувати тільки суд у випадках, передбачених цим Кодексом.

3) Звільнення від покарання здійснюється відповідно до положень Загальної частини Кодексу.

4) Звільнення від покарання, передбачене в ч. 4 ст. 74, ч. 1 ст. 75, ч. 1 ст. 79, п. 1 ч. 3 ст. 81, п. 1 ч. 4 ст. 82, ч. 2 ст. 86 цього Кодексу, не застосовується до осіб, які засуджені за корупційні кримінальні правопорушення, кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією, порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, умисні кримінальні правопорушення, вчинені в особливий період або в умовах надзвичайного стану.

3. Групові правила загальних засад звільнення від покарання мають врегульовувати застосування об'єднаних в групи різновидів звільнення від покарання: 1) звільнення від покарання у зв'язку із закінченням строків давності реалізації кримінальної відповідальності (ч. 5 ст. 74, ст. 80 КК); 2) звільнення від покарання у зв'язку із недоцільністю реального відбування особою покарання (статті 75, 79 КК); 3) звільнення від покарання у зв'язку з виправленням засудженої особи (статті 81, 82 КК); 4) звільнення від покарання у зв'язку зі станом здоров'я засудженої особи (ч. 1 ст. 83, стаття 84 КК).

4. З урахуванням загальних та групових правил звільнення від покарання суди мають застосовувати спеціальні правила звільнення від покарання щодо неповнолітніх, при сукупності злочинів або вироків, на підставі угоди про примирення або визнання вини. Спеціальними правилами загальних засад звільнення від покарання є передбачені законом про кримінальну відповідальність положення, що врегульовують застосування специфічних правовідносин, зумовлених особливостями суб'єкта злочину; множинністю злочинів; порядком ухвалення судового рішення. Вони потребують подальшого дослідження та формулювання.

References:

1. Babanly, R. Sh. (2019). *Pryznachennia pokarannia v Ukraini: teoretyko-prykladni zasady* [Sentencing in Ukraine: theoretical and applied principles]. Chernihiv: Desna Polihraf. [in Ukrainian].
2. Blagov, E. V. (2004). *Primenenie ugolovnoho prava* [Application of criminal law]. St. Petersburg: Juridicheskij Centr-Press. [in Russian].
3. Cvetinovich, A. L. (1989). *Dopolnitelnye nakazaniya: funkcii, sistemy, vidy* [Additional punishments: functions, systems, types]. Saratov: I SU. [in Russian].
4. Golik, Ju. V. (2000). *Metod ugolovnoho prava* [Method of criminal law]. *Zhurnal rossijskogo prava* [Journal of Russian Law], 1, 69-75. [in Russian].
5. Gorodnova, O. N. (2013). *Princip spravedlivosti v ugolovnom prave skvoz prizmu principov gumanizma i ravenstva grazhdan pered ugolovnym zakonom* [The principle of justice in criminal law through the prism of the principles of humanism and equality of citizens before the criminal law]. *Sotsialno-politicheskie nauki* [Socio-political sciences], 1, 143-145. [in Russian].
6. Gorokh, O. P. (2018). *Zahalni zasady zvilnennia vid pokarannia: yakym yim buty?* [General principles of exemption from punishment: what should they be?] *Derzhava i pravo* [The state and the law]. Kyiv: Legal Thought. [in Ukrainian].
7. Gorokh, O. P., Kolomiets, S. S. (2022). *Zakonodavchi novely voiennoho chasu shchodo penalizatsii kryminalnykh pravoporushen: prorakhunky ta perspektyvy* [Wartime legislative novelties on the penalization of criminal offenses: miscalculations and prospects]. *Ukrainska kryminalna yustytisia v umovakh viiny: materialy VIII (XXI) Lvivskoho forumu kryminalnoi yustytisii (9-11 chervnia 2022 roku, m. Lviv)* [Ukrainian criminal justice in conditions of war: materials of the VIII (XXI) Lviv Criminal Justice Forum (June 9-11, 2022, Lviv)]. Lviv: LvDUVS, 86-91. [in Ukrainian].
8. Gorokh, O. P. (2013). *Pryntsypy ta zahalni zasady zvilnennia vid pokarannia yak problema sotsialnoho zamovlennia* [Principles and general principles of exemption from punishment as a problem of social order]. *Pravova doktryna – osnova formuvannia pravovoi systemy derzhavy: materialy Mizhnarodoi naukovy-praktichnoi konferencii, prysviachenoj 20-richchii Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy ta obhovoren piatogo tomu monohrafii «Pravova doktryna Ukrainy» (20-21 lystopada 2013 r. m. Kharkiv)* [Legal doctrine – the basis of the formation of the legal system of the state: materials of the International science and practice conf., dedicate. On the 20th anniversary of the National Acad. rights of Sciences of Ukraine and discussion. five volumes monograph "Legal Doctrine of Ukraine" (November 20-21, 2013, Kharkiv)]. Kharkiv: Pravo, 658-661. [in Ukrainian].

9. Gorokh, O. (2019). *Zvlnennia vid pokarannia ta yoho vidbuvannia za kryminalnym pravom Ukrainy* [Release from punishment and its serving under the criminal law of Ukraine]: *dysertatsiya na zdobuttya naukovoho stupenya doktora yurydychnykh nauk* [dissertation for obtaining the scientific degree of doctor of legal sciences]. Kyiv: Institute of State and Law named after V.M. Koretsky National Academy of Sciences of Ukraine. [in Ukrainian].
10. Hamitov, R.N. (2001). *Specialnye pravila naznachenija nakazaniya* [Special rules for imposing punishment]. Kazan: IKU. [in Russian].
11. Hutorova, N., Ponomarenko, Yu. (2013). Penalizatsiia zlochyniv yak napriamok kryminalno-pravovoi polityky [Penalization of crimes as a direction of criminal law policy.]. *Visnyk Asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy* [Bulletin of the Criminal Law Association of Ukraine], 1(1), 32-49. [in Ukrainian].
12. Natsionalnyy instytut stratehichnykh doslidzhen [National Institute for Strategic Studies] (2017). *Inozemnyy dosvid protydyi teroryzmu: vysnovky dlya Ukrayiny. Analitychna zapyska* [Foreign experience of combating terrorism: conclusions for Ukraine. Analytical note] <<https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/inozemniy-dosvid-protidii-terorizmu-visnovki-dlya-ukraini>> (2022, September, 10). [in Ukrainian].
13. Jakovleva, L. V. (2003). *Institut osvobozhdeniya ot nakazaniya v rossijskom prave* [Institute of release from punishment in Russian law]: *dissertatsiya na soiskaniye nauchnoy stepeni doktora yuridicheskikh nauk* [dissertation for the scientific degree of Doctor of Law]. Moscow: All-Russian Research Institute of the Ministry of Internal Affairs of Russia.
14. Khriapinskyi, P. V. (2010). *Zaokhochuvalni normy u kryminalnomu zakonodavstvi Ukrainy: teoretychni, zakonotvorchi ta pravozastosovni problem* [Encouraging norms in the criminal legislation of Ukraine: theoretical, law-making and law-enforcement problems]: *dysertatsiya na zdobuttya naukovoho stupenya doktora yurydychnykh nauk* [dissertation for obtaining the scientific degree of doctor of legal sciences]. Kharkiv: Yaroslav Mudry National Law Academy. [in Ukrainian].
15. Kolomiets, S. S. (2022). Poniattia zahalnykh zasad zvlnennia vid pokarannia [The concept of general principles of exemption from punishment]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Yurydychni nauky* [Scientific notes of NaUKMA. legal sciences], 9. [in Ukrainian].
16. Stashis, V. V., Tatsii, V. Ya. (eds.) (2017). *Velyka ukrayinska yurydychna entsyklopediya: u 20 tomakh. Kryminalne pravo Ukrayiny: Zahalna chastyna* [Great Ukrainian legal encyclopedia: in 20 volumes. Criminal law of Ukraine: General part]. Kyiv: National Academy of Legal Sciences of Ukraine; Institute of State and Law named after V. M. Koretsky; National Law University named after Yaroslav the Wise, and others. [in Russian].
17. Kvasha, O.O., Babanly, R.Sh. (2013). Konstytutsiini pryntsypy v normakh kryminalnoho kodeksu Ukrainy [Constitutional principles in the norms of the Criminal Code of Ukraine]. *Visnyk Luhanskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav imeni E.O. Didorenka* [Bulletin of the Luhansk State University of Internal Affairs named after E.O. Didorenko], 2, 35-44. [in Ukrainian].
18. Maksimov, S. V. (2002). Tsel v uholovnom prave [Purpose in criminal law]: *avtoreferat dysertatsyy na soyskanye nauchnoy stepeny kandydata yurydycheskykh nauk* [dissertation author's abstract for the candidate of legal sciences degree]. Kazan: Kazan State University. [in Russian].
19. Pravovedenie [Jurisprudence] (1996). *Modelnyj Ugolovnyj kodeks dlja gosudarstv-uchastnikov SNG* [Model Criminal Code for the CIS member states], 1, 92-150. [in Russian].
20. Melnyk, M. I., Havronyuk, M. I. (eds.) (2018). *Naukovo-praktychnyy komentar Kryminal'noho kodeksu Ukrayiny* [Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine]. Kyiv: Dakor. [in Ukrainian].
21. Oliinyk, O. (2019). Sutnist pryntsypu spravedlyvosti za mizhnarodnym kryminalnym pravom [The essence of the principle of justice under international criminal law]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo* [Entrepreneurship, economy and law], 9, 216-220. [in Ukrainian].
22. Poltavets, V. V. (2005). *Zahalni zasady pryznachennia pokarannia za kryminalnym zakonodavstvom Ukrainy* [General principles of sentencing under the criminal legislation of Ukraine]. Dys. kand. yuryd. Nauk [Diss. Candidate of Law of science]. Luhan. derzh un-t vnutr. sprav. [in Ukrainian].
23. Ponomarenko, Yu. A. (2021). Zahalna teoriya vyznachennya karanosti kryminalnykh pravoporushen [The general theory of determining the punishment of criminal offenses]: *avtoreferat dysertatsiyi na zdobuttya naukovoho stupenyu doktora yurydychnykh nauk* [abstract of the dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Legal Sciences]. Kharkiv: Yaroslav the Wise National Law University. [in Ukrainian].
24. Robocha hrupa z pytan rozvytku kryminalnoho prava [Working group on the development of criminal law] (2022). *Proyekt novoho Kryminalnoho kodeksu Ukrayiny* [The draft of the new Criminal Code of Ukraine]. *Novyy Kryminalnyy Kodeks* [New Criminal Code] <<https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code>> (2022, September, 20). [in Ukrainian].
25. Prymak, V. D. (2014). Spravedlyvist tsyvilnopravovoi vidpovidalnosti u spivvidnoshenni z pryntsypamy rozumnosti, dobrosovisnosti, verkhovenstva prava, yurydychnoi rivnosti ta proportsiinosti [The justice of civil liability in relation to the principles of reasonableness, good faith, the rule of law, legal equality and proportionality]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii «Pravo»* [Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. "Law" series], 24 (2), 85-89. [in Ukrainian].

26. Pysmenskyi, E. O. (2014). Teoretyko-prykladni problemy zvilnennya vid pokarannya ta yoho vidbuvannya za kryminalnym pravom Ukrainy [Theoretical and applied problems of release from punishment and its serving under the criminal law of Ukraine]: *dysertatsiya na zdobuttya naukovooho stupenya doktora yurydychnykh nauk* [dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Legal Sciences]. Luhansk: Luhansk State University of Internal Affairs. [in Ukrainian].
27. Reznik, Yu. (2016). Spivvidnoshennia pryntsyypiv humanizmu ta spravedlyvosti pry pryznachennia pokarannia [Correlation between the principles of humanism and justice in sentencing]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy* [Scientific journal of the National Academy of the Prosecutor's Office of Ukraine]. 3, 195-204. [in Ukrainian].
28. Sakharuk, T. V. (2006). Zahalni zasady pryznachennia pokarannya za kryminalnym pravom Ukrainy ta zarubizhnykh krayin: porivnyalnyi analiz [General principles of sentencing under the criminal law of Ukraine and foreign countries: a comparative analysis]: *dysertatsiya na zdobuttya naukovooho stupenya kandydata yurydychnykh nauk* [dissertation for obtaining the scientific degree of candidate of legal sciences]. Kyiv: KNU named after Taras Shevchenko. [in Ukrainian].
29. Bilodid, I. K. (ed.) (1978). *Slovnyk ukrayinskoyi movy: v 11 tomakh* [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes]. Kyiv: Scientific opinion. [in Ukrainian].
30. Tatsii, V. Ya. (ed.) (2017). *Velyka ukrayinska yurydychna entsyklopediya: u 20 tomakh* [Great Ukrainian legal encyclopedia: in 20 volumes. Criminal Law]. Kyiv: National Academy of Legal Sciences of Ukraine; Institute of State and Law named after V. M. Koretskyi; National Law University named after Yaroslav Mudry, and others. [in Ukrainian].